

Resensies

P Barnett, *The Second Epistle to the Corinthians* (NICNT), Eerdmans, Grand Rapids 1997. 662 bladsye. Prys onbekend.

Die middel tagtigerjare is gekenmerk deur 'n opbloeï in navorsing op 2 Korintiërs. Belangwekkende kommentare, soos dié van Klauck, Lang, Martin, Furnish en Wolff het gedurende hierdie tyd die lig gesien. Die teologiese mark is sodoende oorlaai met 'n klompie uitstekende kommentare op hierdie brief. Daarom was ek redelik skepties toe ek Barnett se werk ter hand geneem het. Maar ek moet erken, hy het my aangenaam verras.

Soos te verwagte, bied hierdie kommentaar ook deeglike besprekings van “inleidingsvraagstukke” soos die datum van die skrywe, die literêre integriteit van 2 Korintiërs, ensovoorts. Maar die eintlike waarde van hierdie kommentaar is geleë in die deeglike vers vir vers besprekings van 2 Korintiërs, tesame met goed gedokumenteerde voetnotas, om die leser in te lyf in die fyn nuanseringe van die Pauliniese denke. Barnett slaag in hierdie proses goed daarin om Paulus “lewend” te maak deurdat hy sy eksegetiese besprekings telkens in verband bring met die historiese raamwerk waarbinne hierdie brief sy beslag gekry het.

Barnett behandel interessante stof in sy eksegetiese analises wat op homiletiese vlak van groot waarde vir die leser is. In sy analise van 2 Korintiërs 1:3-7 bied hy byvoorbeeld 'n goeie bespreking van die aard van God se vertroosting aan wat puik preekmateriaal daarstel. In die geheel beskou, is hierdie 'n “gebalanseerde” kommentaar: Dit bied aan die leser toegang tot die jongste eksegetiese en teologiese standpunte rakende die verstaan van 2 Korintiërs. Terselfdertyd is dit ook baie bruikbaar vir enige persoon wat die boodskap van 2 Korintiërs binne die hede wil gestalte gee. Barnett behoort een van die nuwe toevoegings tot elke leraar se teologiese boekery te wees.

S J Joubert

J T Carroll & J R Carroll, *Preaching the hard sayings of Jesus*, Hendrickson, Peabody, Massachusetts 1996. xiv + 174 pp. Prys onbekend.

Die outeurs is 'n pa-en-seun-kombinasie. James R Carroll is reeds vir vyf dekades 'n Presbiteriaanse dominee en 'n bekende geestelike in die VSA en John T Carroll is 'n gerespekteerde Bybelwetenskaplike wat tans mede-

professor in Nuwe Testament aan Union Theological Seminary is. Dit blyk 'n uitstekende kombinasie te wees, veral omdat elkeen ook in die boek vir sy eie sterkpunte verantwoordelikheid neem. John het die vertalings en interpretasies gedoen terwyl James vir die gedeeltes "From text to sermon" gesorg het. Deurgaans kry 'n mens diepgaande eksegetiese sowel as aandag aan die alledaagse behoeftes van 'n deursnee-gemeente.

Soos die titel aandui is die doel van die boek om te stoei met van die mees uitdagende uitsprake van Jesus in die evangelies. Die outeurs verwys ook heel vroeg na 'n byna gelyknamige boek van F F Bruce, *The hard sayings of Jesus* (InterVarsity, Downers Grove, Illinois 1983). Anders as Bruce, wat 'n wye area dek, poog hulle egter eerder om te fokus op 'n paar van die belangrikste temas in Jesus se lering, "and to probe them at considerable depth" (p 2).

Na 'n voorwoord en inleiding, waarin die outeurs hulle werkswyse uiteensit, val die boek in vyf hoofstukke uiteen. In hoofstuk 1, met die interessante titel "The scandal of grace" word vier van Jesus se gelykenisse bespreek, dié van die barmhartige Samaritaan (Luk 10:30-35), die fariseër en die tollenaar in gebed (Luk 19:10-14a), die werkers in die wingerd wat almal dieselfde salaris gekry het (Mat 20:1-15), en die gelykenis van die verlore seun (Luk 15:11-32). In al vier hierdie gelykenisse blyk God se genade "scandalous" te wees in die sin dat dit nie inpas by die religieuse en sosiale verwagtings van die hoorders nie. Dit word soos volg verwoord in die boek: *Grace, in the hands of Jesus, is difficult to accept. It is no respecter of conventional social boundaries* (p 6).

Hoofstuk 2 is getiteld "The cost of grace: Demands of discipleship" en hanteer drie van Jesus se probleemuitsprake: "For the love of family" (Luk 14:26; Mat 10:37), "On divorce, remarriage, and adultery" (Luk 16:18; Mark 10:11-12; Mat 5:31-32, 19:9), en "Self-abuse for the sake of the kingdom?" (Mark 9:42-48). Waar die gelykenisse van die eerste hoofstuk moeilik was juis omdat hulle te "maklik" was, wys hierdie uitsprake uit dat God se genade nie "goedkoop" is nie, dat Hy beslag lê op die totale lewe van sy volgelinge.

Vier van Jesus se moeilikste uitsprake word gedek in Hoofstuk 3 onder die titel "The offence of judgement". Dit gaan oor "The sin not forgiven" (Mark 3:28-29), "On being left out at the final banquet" (Mat 22:1-14; Luk 14:16-24), die gelykenis van die onvergewensgesinde slaaf (Mat 18:23-35) en die gelykenis van die ryk man en Lasarus (Luk 16:19-31). Genade en oordeel blyk ineengestregtelik te wees in al hierdie uitsprake.

Hoofstuk 4 is getiteld "A Jesus hard to understand: Two elusive parables" en die probleemgelykenisse wat bespreek word, is die een oor die oneerlike bestuurder (Luk 16:1-8a) en oor hulp om middernag (Luk 11:5-8). Dikwels was Jesus se gelykenisse op die oog af maklik om te verstaan, maar moeilik om na te volg. Hierdie twee is egter gewoon net onverstaanbaar vir moderne lesers.

Hoofstuk 5 dek "The offense of Jesus' humanity" en bespreek drie onderwerpe: "Jesus and the end of time: Was he mistaken? (Mark 9:1, 13:30), "Was Jesus afraid to die?" (Mark 14:36; Mat 26:39, 42; Luk 22:42) en "Were you there (God) when they crucified my Lord?" (Mark 15:34). Hierdie is almal gedeeltes wat die menslike kant van Jesus sterk uitbeeld.

In die endnotas van elke hoofstuk word verwys na redelik resente werke op eksegetiese en homiletiese gebied. 'n Geselekteerde bibliografie asook indekse van moderne outeurs, ooreenstemmings met die leesrooster en antieke bronne voltooi hierdie waardevolle studie.

Die boek is gemik op predikers wat week na week moet worstel met die Bybelteks en 'n preek vir hulle gemeentes gereed moet hê. Tog sal meer ernstige Bybelwetenskaplikes ook waarde daaruit kan put en die lidmate self sal hulleself 'n groot guns doen deur die boek in die hand te neem. Die skryfstyl lees maklik en elke uitspaak van Jesus word eerlik hanteer met respek vir die teks en konteks. Die wyse waarop Jesus dikwels die religieuse konvensies van sy tyd op hulle kop gekeer het, word uitstekend uitgewys. Ek stem heelhartig saam met Donal Senior se opmerking op die agterste buiteblad: "Here is what authentic biblical study is all about, the interplay of strong scholarship and rich pastoral experience in the service of the church".

L D Jacobs

R B Hays, *The moral vision of the New Testament community, Cross, New Creation. A contemporary introduction to New Testament Ethics*, Harper, San Francisco (an Imprint of Harper Collins Publishers), 1996. 508 pp. Prys \$25-00.

Elke nou en dan verskyn 'n boek waaroor 'n mens regtig opgewonde kan raak. *The moral vision of the New Testament* is so 'n boek.

In 'n kort, maar effektiewe inleiding onderskei Hays "take" in die hantering van etiese kwessies. Daar is die deskriptiewe taak, die sintetiese taak, die hermeneutiese taak en die pragmatiese taak. Hy deel sy boek dan ook so in.

In die hoofstuk oor die “deskriptiewe taak” hanteer hy die Pauliniese tradisie, die vier Evangelies, die Johannese briewe en Openbaring. Hy gee ook aandag aan die historiese Jesus. In elke geval probeer hy die sogenaamde “moral logic” van die betrokke groep geskifte aandui.

Die vernaamste simbole en temas kom aan die orde. Die beskrywing is geensins omvattend nie. In die wyse waarop Hays argumenteer is dit ook nie nodig nie. Hy stel meer belang in die breër “verhaal” waarmee die skrywer werk as detail gegewens. Hy is byvoorbeeld al gekritiseer oor die feit dat hy te kursories met die Sinoptiese Evangelies werk. Dit geld eintlik van al die outeurs, maar is nie werklik ’n probleem nie. Omvattende beskrywings is nie die doel van die boek nie. Hy laat selfs die Algemene Briewe uit. Hy argumenteer dat die Briewe nie botsende standpunte met die res van die Nuwe-Testamentiese geskifte bied nie.

As hy die materiaal sistematiseer, bespreek hy die problematiek van die diversiteit van “stemme” in die Nuwe Testament. Hy identifiseer wel drie fokusbeelde, naamlik “gemeenskap”, “kruis” en “nuwe skepping” wat as sametrekkende riglyne dien. Hy vra ook die vraag waarom liefde en bevryding nie genoegsaam is nie. Dit is inderdaad ’n belangrike vraag, aangesien baie etici neig om “liefde” as die basiese maatstaf vir alle oordele te neem. Dit is aanvegbaar. Hays verbreed hierdie basis. Hy argumenteer dat die Bybel ’n fundamentele storie bied wat min of meer so verloop: “Die Skepper God van Israel, het verstommend opgetree om ’n verlore en gebroke wêreld deur die dood en opstanding van Jesus te red. Die volle skopus is nog nie heeltemal duidelik nie, maar God het ’n gemeenskap van getuies geskep om die goeie nuus uit te dra, naamlik die kerk. Terwyl die verhaal wag om afgesluit te word, word die kerk opgeroep om, deur die krag van die Gees, die liefdevolle gehoorsaamheid van Jesus uit te leef en om God so te dien as teken van sy verlossende oogmerke in hierdie wêreld”.

Die verskillende outeurs van die Nuwe Testament beklemtoon verskillende fasette van hierdie verhaal. Hays poog dus om sleutelbeelde te identifiseer wat in al die kanoniese literatuur voorkom. Hy konkludeer dat “gemeenskap”, “kruis” en “nuwe skepping” die drie basiese beelde is.

“Gemeenskap” verwys na die kerk wat ’n dissipelgroep is en wat deur God se imperatiewe aangespreek word. Die “kruis” bied die paradigma vir getrouheid aan God in hierdie wêreld. Die “nuwe skepping” weerspieël die krag van die opstanding in die midde van ’n nog onverloste wêreld. As ’n mens dus etiese besluite neem, bring hierdie drie fasette die sake in fokus.

Die hermeneutiese taak is ’n verdere interessante hoofstuk. Verskillende wyses van etiese bewysvoering word bespreek, asook ver-

name eksponente van etiese bewysvoering, soos Niebuhr, Barth, Hauerwas en andere. Hays staan nie 'n eenvoudige wyse van een-tot-een etiese bewysvoering voor nie. Hy laat normatiewe bewysvoering binne die groter verhaal van die Nuwe Testament afspeel. Dit lei tot veel meer verantwoordelike bewysvoering en argumentasie.

In die vierde taak, naamlik die pragmatiese taak, behou hy 'n paar toetsgevalle, soos geweld in verdediging van geregtigheid, skei en hertrou, homoseksualiteit, Anti-Judaïsme en etiese konflik en aborsie. As 'n mens byvoorbeeld die sensitiwiteit sien waarmee hy homoseksualiteit behandel, en uiteindelik by wyse van duidelike en gemotiveerde argumentasie by 'n standpunt kom wat in baie moderne kringe ongewild is, dan besef 'n mens die werklike waarde van hierdie boek. Dit bied nie maar net goedkoop antwoorde nie, maar kompromiteer ook nie goed beredeneerde Skrifuitsprake ter wille van aanvaarbaarheid nie. Die skryfstyl is helder en pakkend-prakties. Ek het selfs die praktiese deel van die boek vir nie-teoloë gegee om te lees. Die resultate was verrykend.

Die boek het in 1996 verskyn. Nou, in 1999, verskyn die resensie in *Skrif en Kerk*. Waarom drie jaar later? Toe ek hierdie boek aan die einde van 1997 ter hand geneem het, het ek besef dat hierdie 'n uiters bruikbare boek is. Ek het besluit om eers die boek "op die proef te stel". Dit is as voorgeskrewe boek vir die studente gegee. Die resultate was oorweldigend positief.

Ek kan die boek ten sterkste aanbeveel. Om die waarheid te sê, dink ek dit is 'n boek wat deur elke teoloog - nie net Nuwe Testamentici nie - elke dominee en selfs geïnteresseerde lidmaat, gelees MOET word.

J G van der Watt

M Karrer, *Jesus Christus im Neuen Testament* (Reeks Grundrisse zum Neuen Testament, Das Neue Testament Deutsch-Ergänzungsreihe - Herausgegeben van Jürgen Roloff BAND II), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1998. 380 pp. Prys onbekend.

Die debat oor die historiese Jesus word die afgelope dekade weer druk gevoer. Die stimulus kom hierdie keer nie uit Duitsland nie, maar uit Amerika waar daar rondom die Jesus-seminaar aktief aan die saak aandag gegee word. Prominente kontinentale teoloë soos Gnillka het wel hul stem laat hoor, maar dan nie in werklike debat met die massa Amerikaanse literatuur nie.

As 'n mens Karrer se boek verder as maatstaf neem, is daar nie eintlik 'n intense debat tussen die Jesus seminaar en die kontinentale teoloë

nie. Dit is eintlik opvallend dat Karrer relatief min aandag aan die debat in Engelse literatuur gee. Die gedagte van Jesus as 'n blote wysheidsleraar het nie daarin geslaag om die apokaliptiese momente te verdring in die Jesusbeeld wat deur kontinentale teoloë voorgestaan word nie.

Karrer noem sy boek nie die Christologie van die Nuwe Testament nie. Hy praat van "Jesus Christus" in die Nuwe Testament. Sy motivering is dat "Christologie" vanuit die dogmatiek swaar gelaai is en die woord stam eers uit die 17de eeu. Deur bewustelik nie van Christologie te praat nie, word die verouderde klem in die hantering van die materiaal onderstreep. Die aardse Jesus sal meer fokus ontvang as in die belydenisse. Die wyse waarop die vroeë Christene die Skrif laat word het, bepaal die temas en nie dogmatiese sake soos die triniteit nie. Die Nuwe Testament tekste bly die rigsoer, hoewel daar soms wyer beweeg word.

Die opstandingsgeloof van die dissipels vorm die beginpunt van die Nuwe Testament teologie. 'n Ná-pase perspektief is dus rigtinggewend. Verder is die aard van die bronne so dat die gemeentelike verkondiging die klem laat val op die feit dat die handeling van God in Jesus in menslike taal en die beperktheid van menslike denke uitgedruk word.

Die inhoudsopgawe weerspieël dan ook die interessante benadering deur Karrer. Hy begin by die opwekking van Jesus. In die afdeling behandel hy die "handelende God", opwekking, verskynings, die derde dag en die leë graf, die opgestane, die opstanding en die geloof.

Die tweede hoofdeel gaan oor die dood en lyding van Jesus. Onder opskriffies soos "Hy sterf", "oorgee?", "vir en voor Israel", "by die paasfees", "vir", en so aan behandel hy Jesus se dood en lyding. Dan beweeg hy na "Die Seun en sy aardse werke". Daaronder behandel hy "die gestuurde Seun", "die begin met Johannes die Doper", "Godsheerskappy", "gelykenisse", "wonders", "die Menseseun", ensomeer. Die "Christologie en die Skrifte" (die Ou Testament) en "Jesus as Heer" sluit die boek af.

'n Verdere interessantheid van hierdie boek is die wyse waarop die materiaal uit die verskillende boeke van die Nuwe Testament hanteer word. Hy noem dit die "querlesen" van die teks. Hy sal byvoorbeeld "Christus as die Een wat ly en sterf" bespreek as 'n onderafdeling van die oorkoepelende tema: "Dood en lyding van Christus". Eers gee hy 'n bibliografie. Dan volg 'n inleiding met 'n kort weergawe van die relevante interpretasiegeskiedenis. Omdat hy Christus as gesalfde met die dood en lyding verbind, gee hy vervolgens 'n bespreking van die salwingstradisies uit die Ou Testament en ander Joodse materiaal. Daarna kom Paulus, die deutropauliste, 1 Petrus, Hebreërs en Openbaring, die Sinoptici en uiteindelik Johannes aan die beurt. 'n Kort samevatting word gegee. Die

leser word dus onder 'n tematiese indeling 'n oorsig gegee van wat in die verskillende Nuwe-Testamentiese boeke oor die bepaalde tema te vinde is. Op hierdie punt het ek 'n effense ongemak beleef. 'n Mens besef dat die materiaal op een of ander manier aangebied moet word en dat 'n mens die eenheid en diversiteit van die Nuwe Testament geskifte moet verreken. Karrer het verkies om dit tematies te doen. My probleem hiermee is die "atomisering" van die teologie van die geskifte. Die geheelbeeld en uniekhede van byvoorbeeld Johannes kom myns insiens nie duidelik genoeg na vore nie. Wat Karrer sê is nie noodwendig verkeerd nie, maar laat die gevoel dat die volle dimensies van die teologie van byvoorbeeld Johannes nie tot sy reg kom nie. In 'n resensie soos dié kan die punt nie volledig illustreer word nie, aangesien dit sou neerkom op 'n bespreking van byvoorbeeld die Johannese teologie. Daarom merk ek dit net aan. Tog moet ek sê dat wat Karrer wel bied, ten spyte van wat hierbo gesê is, tog 'n bruikbare beeld gee van die beskikbare materiaal.

Karrer werk myns insiens ekonomies met woorde en vermy die slag-gat om te lang en eentonige sake te gee. Hy hou redelik by die kernsake wat die lees van die boek veraangenaam. Sy mooi opsommings help ook baie vir die helderheid van die boek. Dit beteken egter dat hy nie so fyn eksegeties werk nie. Hy konsentreer meer op breë tendense. Ten spyte daarvan dat hy nie in te veel detail ingaan nie, probeer hy tog in gesprek tree met ander geleerdes, wat sy eie standpunt goed profileer.

Iets wat tog gemis word, is 'n duideliker filosofie van geskiedenis. Waarom hanteer hy die gegewens soos wat hy dit doen? Waarom kan hy die gegewens kronologies indeel soos hy dit inderdaad doen? Is dit nie 'n bietjie te kunsmatig nie? Die teoretiese refleksie oor hierdie en soortgelyke vrae kon interessant gewees het.

Ter afsluiting: ek het dit baie geniet om hierdie boek te lees. Ek het ook die spesiale beklemtoning van God waardevol gevind.

Ek kan dus die boek van harte aanbeveel vir Nuwe-Testamentici, asook vir dogmatici. Die boek lê meer binne die tradisionele lyne as byvoorbeeld die werke uit die stal van die Jesus-seminaar. As sodanig vind ek so 'n "opgradering" van basiese standpunte wat meer "tradisioneel" van aard is, leersaam en handig vir studente. Dit is 'n boek wat gerus maar gelees moet word.

J G van der Watt

R Riesner, *Paul's Early Period. Chronology, Mission Strategy, Theology*, Eerdmans Grand Rapids 1998. 535 pp. Prys \$ 50-00.

Te danke aan 'n keurige Engelse vertaling van die oorspronklike manuskrip wat in 1994 in Duitsland die lig gesien het, verkry 'n wyer teologiese lesermark nou toegang tot hierdie monumentale werk op die gebied van die Pauliniese kronologie. Rainer Riesner, tans dosent aan die Universiteit van Tübingen, Duitsland, en student van die befaamde Martin Hengel, stel homself in die eerste deel van hierdie monografie ten doel om 'n kronologiese raamwerk vir Paulus se bediening daar te stel aan die hand van die Pauliniese briewe, Handeling en buite-Bybelse inligting. Vervolgens poog hy in deel twee om die beskikbare kronologiese data te korreleer met die gegewens in verband met die verskillende fases van Paulus se bediening soos gereflekteer in sy eie briewe, asook met die raamwerk van Handeling. As 'n tipiese Hengel-student plaas Riesner 'n hoë premie op die historiese waarde van Handeling. Vandaar sy poging om op kronologiese vlak 'n korrelasie tussen Paulus se briewe en die weegawe van sy bediening in Handeling aan te toon.

In die derde gedeelte van sy boek wend Riesner hom tot 'n analise van 1 Tessalonisense. Vrae rondom die eie aard en probleme van die jong gemeente word hier in verband gebring met Paulus se eskatologiese denke. Hierdie analise het ten doel om Gerd Lüdemann se opvatting te weerlê dat 1 Tessalonisense teologies bykans geheel en al onversoenbaar met Paulus se latere briewe is.

Riesner se indringende besprekings van onder andere die kronologiese raamwerk van die kruisiging van Jesus die hongersnood waarna Handeling 11 verwys die edik van keiser Klaudius, en Paulus se verskyning voor Gallio, maak opsigself van hierdie boek 'n juweel. Dit ontsluit 'n magdom historiese inligting wat van groot belang vir die verstaan van die Nuwe Testament is.

Riesner se historiese onderbou tot sy analise van die kronologiese raamwerk van Paulus se bediening neig egter plek-plek tot eensydighede. Sy poging om Handeling en die Pauliniese briewe kronologies met mekaar te korreleer, kom soms baie geforseerd voor. Probleme rondom die sogenaamde Antiogeense kollekte vir Jerusalem (Hand 11:27-30) en die verhouding tussen Handeling 11/15 en Galasiërs 2, word byvoorbeeld veels te vinnig uitgestryk.

Genoemde kritiese opmerkings ten spyt, is Riesner se boek 'n absolute moet vir enige student van Paulus. Dit lei die leser nie alleen in die *Umwelt* van Paulus in nie, maar ontsluit ook die verskillende fases van

sy bediening, soos gereflekteer in die Nuwe Testament, op 'n indrukwekkende wyse.

S J Joubert

R P Martin & P H Davids (eds), *Dictionary of the Later New Testament & its Development*, Intervarsity Press, Leicester 1997. 1287 pp. Prys 32-99 sterling.

Twee vorige volumes in hierdie uitstekende reeks het reeds die lig gesien, een op die evangelies, en een op die Pauliniese briefliteratuur. Hierdie jongste "Dictionary" is, net soos sy voorgangers, 'n absolute moet vir elke teologiese student en predikant. Die medewerkers, almal gerespekteerde Bybelwetenskaplikes, slaag uitmuntend daarin om 'n wye verskeidenheid van temas wat relevant is tot ons verstaan van die Nuwe-Testamentiese kerk en die latere Christendom (tot ongeveer 150 na Christus) aan die orde te stel.

Temas word in streng alfabetiese volgorde behandel. Belangrike teologiese aangeleenthede geniet aandag, soos die Nuwe-Testamentiese sieninge van die doop, asook latere ontwikkelinge in dié verband binne die vroeë kerk; vroeg-kerklike nadenke oor die Persoon en werk van Christus; die rol van die eskatologie; die funksie van goeie werke in die kerk; endiesmeer. Terselfdertyd word belangrike historiese inligting ontsluit. Aan die hand van hierdie teologiese woordeboek kan die leser hom/haarself byvoorbeeld nou vinnig vergewis van die sosiale opset in bekende Nuwe-Testamentiese stede soos Efese, Rome, of Korinte. Eweneens word aspekte soos die vroeg-kerklike liturgieë; leierskapsrolle; liedere; plekke van aanbidding, ensovoorts, vanuit sosio-historiese en teologiese invalshoeke behandel.

Hierdie "Dictionary" bied nie alleen goeie oorsigte oor die inhoud en ontstaansituasies van al die nie-Pauliniese Nuwe Testament dokumente nie, maar bevat ook nuttige inleidings tot die belangrikste geskrifte binne die tweede eeuse kerk. Die leser kry sodoende 'n goeie oorsig oor die tipiese vrae en probleme waarmee die vroeë Christene geworstel het. Terselfdertyd maak uitgebreide bronnelyste aan die einde van elke tema van hierdie woordeboek 'n baie nuttige naslaan-instrument.

In die huidige tydsgewrig, waar die aankoop van teologiese boeke 'n luukse geword het, is hierdie reeks "Dictionaries" amper verpligtend vir elke ernstig leser van die Bybel. Hierdie lywige publikasie bied uitstekende

waarde vir geld, asook 'n goudmyn van inligting wat enige leraar se prediking en bediening oneindig gaan verryk.

S J Joubert

W D Brown, *Of fiction and faith: Twelve American writers talk about their vision and work*, Eerdmans, Michigan 1997. 269 pp. Prys onbekend.

W D Brown, professor in Engels by Calvin College (Michigan) het oor 'n tydperk van vyf jaar onderhoude met bekende Amerikaanse skrywers gevoer waarvan hierdie boek die resultaat is. Die onderhoude is daarop gemik om insae te bied in hierdie skrywers se skryfwerk maar ook in elkeen se persoonlike geloofsbeleving, siening van die rol van die kerk vandag, ensovoorts. Die skrywers is Doris Betts, Frederick Buechner, Robert Olen Butler, Will Campbell, Elizabeth Dewberry, Clyde Edgerton, Denise Giardina, Robert Goldsborough, Jon Hassler, Garrison Keillor, Peggy Payne en Walter Wangerin. Almal is bekende (in Amerika) en ook bekroonde skrywers wat uit verskillende beroepswêreldes kom, naamlik praktiserende predikante, gewese predikante, joernaliste, dosente en radiopersoonlikhede. Baie van hulle werke word in die verbygaan bespreek wat vir die oningewyde nie veel betekenis het nie, maar wat hulle te sê het oor die lewe, oor godsdiens en oor die waarde van boeke is belangrik. Butler maak die gevatte opmerking oor predikante en skrywers: "I do believe the artist and the preacher are basically in the same business" (p 60). Beide is gemoeid met die Boek (Bybel) en boeke in die algemeen.

Genoemde skrywers (met Protestantse en Rooms Katolieke kerklike bande) se geloof kan moontlik die beste saamgevat word in die samesteller se woorde waar hy een van die skrywers aanhaal, "...too religious for the irreligious and too secular for the religious..." (p viii). Soos te verwagte is hulle 'n besonder kritiese groep, maar met uiteenlopende standpunte. Sommige vind groot sin in hulle kerklike meelewing (bv Peggy Payne, p 236), ander is oortuig dat die (geïnstusionaliseerde) kerk misluk het (bv Will Campbell, p 94). Hoe ookal hulle geloofsbeleving onderling verskil, vir almal is dit 'n besondere ernstige saak. Daar is 'n eenstemmige afwysing van fundamentalisme. Campbell, 'n "Jesus-loving agnostic" (p 95), beskou byvoorbeeld die aanbieders van "televangelism" as "electronic soul molesters" (p 93). Daar is ook 'n eenstemmige waardering van die Bybel as "...an amazing document. So many exciting stories..." (Clyde Edgerton, p 129).

In aansluiting by laasgenoemde sê Elizabeth Dewberry "...the human soul yearns for story, for quiet, for a deeper understanding of the human

condition. Books provide these things more than any other medium” (p 114). Frederick Buechner onderstreep dit as hy sê die funksie van fiksie is om ons goed te vertel van onself wat ons alreeds weet, maar nie weet dat ons dit weet nie. En dit som ook min of meer die skrywers se oortuiging op van die skryf en lees van boeke. Diep hier binne-in is hulle oortuig “...books can make us better” (Brown, p vii). ’n Goeie boek moet jou in jou fundamente skud, anders is daar geen sin in die skryf van boeke nie.

Dit is jammer dat ook hier te lande die ernstige leserspubliek al kleiner word, wat ook in Amerika ervaar word. Die meeste mense is tevrede met Oprah Winfrey-wysheid (p 107). Wyle Johan Heyns het gesê skrywers is die antennes van die samelewing en móét daarom gelees word. By al die ander dinge wat dit vir ’n leser mag beteken, help dit hom/haar om die vinger op die hartklop te hou van veral sake soos die moderne beleving van godsdiens, kerk en moraliteit. Dit geld genoemde boek hier behandel, en ook sekerlik dit wat hier op eie bodem die lig sien.

H Viviers

F H Gorman, *Divine Presence and Community: A Commentary on the book of Leviticus*, Eerdmans, Grand Rapids 1997. 162 pp. Prys onbekend

Hierdie kommentaar behoort tot die *International Theological Commentary* (ITC) reeks. Die reeks is presies wat sy naam sê: Dit is *internasionaal* omdat die uitgewers probeer om skrywers reg oor die eerste en derde wêreld te betrek. Die reeks is *teologies* omdat daar gesoek word na die boodskap wat elke boek vir die kerk het. Hoewel die inhoud van hierdie kommentaar op kritiese eksegetiese gebaseer is, is besprekings van “eksegetiese” prosedures soos vertaling, tekskritiek, *gattungskritiek* ensovoorts, grootliks afwesig. Hierdie kommentaar probeer eerder om die inhoud en intensie van die boek Levitikus aan die leser verstaanbaar te maak.

Gorman gee ’n baie handige inleiding wat naas die verwagte bespreking van outeurskap, ontstaansdatum en struktuur, ook ’n baie insiggewende bespreking van die wêreld van die ritueel, die betekenis van getallesimboliek en ’n uiteensetting van die priesterlike teologie insluit. Vir hom is die hoofelemente van die priesterlike teologie Goddelike teenwoordigheid, die tabernakel, en heiligheid. Hy sluit die inleiding af met ’n bespreking van die plek van Levitikus in die Christelike teologie.

Gorman se ander navorsing oor Levitikus het veral oor die *ritueel* gehandel. Die teologie van Levitikus staan teenoor die tradisie van skeiding

tussen ligaam en gees wat 'n mens binne westerse denke vind. Iemand wat 'n skeiding tussen ligaam en gees handhaaf, kan nie die ritueel verstaan nie. In die ritueel word geloof nie net innerlik geglo en bedink nie; dit word gehandel. Die voorskrifte in Levitikus is voorskrifte oor hoe geloof "gedoen" moet word.

'n Pluspunt is dat die verhouding tussen Levitikus en ander "priesterlike" dele van die Ou Testament soos Genesis 1 en Genesis 17, duidelik aan die orde kom. Hierdie tekse word gebruik om die tipe teologiese denke agter die rituele in Levitikus, te belig. Die verband wat Gorman tussen ritueel en skepping lê is besonder insiggewend. Dit verklaar beide die priesterlike beheptheid met rituele en reinheid asook die belang van die skeppingstradisie binne priesterlike kringe. Volgens Gorman is die kategorieë lewe/dood en orde/chaos baie belangrik om die priesterlike skeppingsteologie en rituele te verstaan. Lewe en orde staan as die skepping van God teenoor dood en chaos. Die dood dring die gemeenskap binne deur die teenwoordigheid van 'n lyk, melaatsheid, die geboorteproses, ensomeer. Die oer-chaos is teenwoordig in die nag en die see. By wyse van rituele word die orde van God se skepping instandgehou en die dood uit die gemeenskap geweier. Die voorskrifte in Levitikus verteenwoordig dan ook 'n poging om die orde van die skepping in stand te hou. Vandaar dat dit byvoorbeeld verbode is om sade te meng en die verbod op homoseksualiteit. Op bladsy 16 vat Gorman dit so saam:

...priestly traditions are concerned with creating life and maintaining order. Both ritual enactments and social enactments are crucial to the construction and maintenance of order and the experience of life. Priestly rituals function to affirm life and to maintain the very good order of creation.

Die grense tussen orde/chaos en lewe/dood moet spesifiek duidelik deur rituele afdagmerk word. 'n Voorbeeld hiervan is die oggend- en aandoffer. Dit bewaar die skeiding van dag en nag (orde/chaos) wat JHWH deur die skepping bewerkstellig het. Die oorgang tussen die gebied van dood na lewe, byvoorbeeld by die reiniging van 'n melaatse, vereis 'n rituele begeleiding. Gorman wys daarop dat rituele waar die oorgang van een status na 'n ander (onrein/rein; profaan/heilig) soos bogenoemde reiniging en die wyding van priesters gewoonlik sewe dae neem.

Gorman bespreek die eenhede van die boek amper vers vir vers. Hy verskaf transkripsies van die belangrikste Hebreeuse begrippe, name van offers, ensovoorts. Die fokus val egter op die betekenis en funksie van elke perikoop in sy geheel.

Hierdie baie leesbare kommentaar gee aan sy leser insig in die soms vreemde teologiese denkwêreld van die priesterlike skrywers van Levitikus. Dit is ook handig vir enigiemand wat in die priesterlike teologie in die breë geïntereesd is.

C J Pauw

R Vosloo, *Prente van 'n passie*, Lux Verbi 1999. 127 pp. Prys onbekend.

Robert Vosloo bied in hierdie boek 'n reeks oordenkings vir gelowiges wat op 'n eerlike, kontemporêre manier verder oor hulle geloof wil nadink.

Die boek handel oor die profeet Jeremia - twaalf gedeeltes uit die boek Jeremia word as vertrekpunt geneem. Maar Vosloo doen moeite om elke gedeelte in 'n Christelike verstaanshorison in te tolk. Daarby word die oordenkings verder gestimuleer deur insette uit teologiese en letterkundige werke asook uit ons eietydse geskiedenis. Die resultaat is dat die oordenkings 'n wye reeks relevante onderwerpe dek: die gelowige se verhouding tot God en die etiek wat daaruit voortvloei, die manier waarop ons vir God voorstel, die manier waarop ons na die chaos van die wêreld kyk, die aard van die kerk/gelowiges as altyd op pad, God se lyding, hoe God aan die wêreld werk, die lyding van gelowiges, en ander.

Die grondplan van die boek is soos volg: Eerstens word 'n inleiding gegee in die aard van profesie en hoe dit perspektiewe op ons hedendaagse situasie kan bied. Dan volg die oordenkings wat telkens dieselfde patroon het - (1) 'n bladsy met prikkelende aanhalings wat die inhoud van die hoofstuk antisipeer, (2) 'n gedeelte uit die teks van Jeremia (die hele boek word nie gedek nie), (3) die bespreking, en (4) vrae vir verdere nadenke of vir groepsbespreking.

Die aanslag is gemaklik, maar die leser kry nie die indruk dat Vosloo moeilike vrae systap nie (behalwe tot 'n mate in sy hantering van die teodisee - hoofstuk 8). Die antwoorde wat aangebied word doen reg aan die Bybel-teks deurdat die historiese agtergrond en literêre aard daarvan uiteengesit en toegepas word. Ook ons huidige geesteklimaat word verreken. Sodoende bly die boek getrou aan die Christelike denktradisie sonder om deur die verwoordings van belydenisse oorwoeker te word (God kan ly - God is nie onbeweeglik nie). Boonop toon die skrywer 'n sensitiwiteit vir ons politieke leefwêreld (hiervan getuig byvoorbeeld die vele verwysings na die WVK).

Prente van 'n passie vul 'n belangrike gaping in die mark van populêre Christelike literatuur - ek beveel dit met vrymoedigheid aan vir

persoonlike gebruik, vir Bybelstudie en ook as stimulering met die oog op prediking uit Jeremia.

E Wolff

Bybelgenootskap van Suid-Afrika, *Verwysingsbybel (1983-Vertaling)*.
Bybelgenootskap van Suid-Afrika, Kaapstad 1998. Prys onbekend.

Die Bybelgenootskap van Suid-Afrika het pas 'n nuwe hulpmiddel vir Bybellesers gepubliseer. Dit dra die naam *Verwysingsbybel* en bestaan uit twee bande wat gesamentlik oor die tweeduisend vierhonderd bladsye bestaan. Die bladsye met illustrasies aan die einde van die tweede band is ongenommer. Dit is, met die uitsondering van die kernkonkordansie in 'n redelik groot lettertipe geset en lesers sou die eerste band soos 'n gewone Bybel kon gebruik en dit selfs meeneem kerk toe. Wie die samestellers/medewerkers aan hierdie bande was, word nie vermeld nie.

Lesers wat al oor 'n *Verklarende Bybel* en/of 'n *Bybel in Praktyk* beskik, sal onmiddellik wonder in watter opsig die *Verwysingsbybel* van hierdie Bybels verskil. Na my mening is hierdie Bybel nie bedoel as opposisie vir daardie Bybels nie, maar as 'n soort aanvulling. Volgens die inleiding wil hierdie Bybel aan lesers "inligting oor die inhoud en agtergrond van die Bybel" gee deur middel van *voetnote* (band 1), 'n *woordelys*, 'n lys van *plekname* en 'n *tematiese kernkonkordansie* (band 2). 'n Mens sou na regte kon sê dat hierdie Bybel slegs die boumateriaal wil voorsien en dat die leser self die bouwerk moet doen. Deur middel van die kruisverwysings in die voetnote, die woordelys en kernkonkordansie kan lesers 'n klomp inligting versamel wat hulle in staat kan stel om die gedeelte wat hulle bestudeer, beter te verstaan. Hoe die eindproduk gaan lyk, hang dus grootliks van die lesers self af. Maar dis juis met die "bouwerk" waar dinge na my mening kan skeefloop en waar ek meen die samestellers die lesers van meer inligting moes voorsien het. Ek illustreer dit met enkele voorbeelde.

Aan die begin van die boek Jesaja word een en ander oor die inhoud en die samestelling van die boek Jesaja gesê. (Hierdie gegewens is in alle nuwe Afrikaanse Bybels te vind en is deur die vertalingskommissie geskryf). In hierdie gedeelte word vertel dat die boek Jesaja uit twee dele bestaan (Jes 1-39 en 40-66) en dan word daar gesê dat Jesaja 40-66 oor die tyd handel toe die mense van Juda in ballingskap was "ongeveer een en 'n half eeu na die tyd van die profeet Jesaja". Alhoewel die vertalings-

kommissie erken dat ons hier met materiaal uit 'n ander tyd te doen het, huiwer hulle om dit onomwonde te stel dat dié gedeelte afkomstig is van 'n profeet aan wie geleerdes die naam Deutero-Jesaja (= Tweede Jesaja, of Jesaja van die ballingskap) gegee het. Blaai 'n mens rond in Jesaja 40-66 in die *Verwysingsbybel*, soek jy tevergeefs in die voetnote na meer inligting oor die tyd en die omstandighede waarin die uitsprake gemaak is. (Die voetnote bevat hoofsaaklik inligting oor tekste met soortgelyke woorde en frases.) Blaai 'n mens deur die woordelys in Band 2 en soek jy daar na meer inligting oor Jesaja, word jy verwys na gegewens wat onder die hofie "Kronologie OT" weergegee word. Dáár ontdek jy dat Jesaja opgetree het in koning Hiskia se tyd en dat Jesaja 40-55 uit die tyd van die ballingskap kom. Enige opletende leser sal begin wonder, "Maar wat het van Jesaja 56-66 geword?" "Waar pas daardie gedeelte in?" Skielik bestaan Jesaja slegs uit 55 hoofstukke - of hoe nou? Blaai 'n mens na die hofie "Profete (lys van)" word slegs maar die tyd van Jesaja van Jerusalem aangegee, dit wil sê 740-701 vC. Wat het nou van Jesaja 40-55 geword en selfs van Jesaja 56-66? het ek gewonder. As van die "boumateriaal" nie by lesers afgelaai word nie, hoe kan daar verwag word dat hulle 'n goeie gebou moet kan bou?

Min of meer dieselfde probleem tref 'n mens ook ten opsigte van die boek Daniël aan. In Matteus 24:15-16 lees ons: "Wanneer julle ooreenkomstig die woord van die profeet Daniël die ding wat 'n gruwel is vir God en wat verwoesting aanrig, in die heilige plek sien staan..." In een van die voetnote word na Daniël 9:27, 11:31 en 12:11 verwys. Lees 'n mens nou die inleidingsparagrafe vooraan die boek Daniël, sê die vertalingskommissie dat die boek uit twee dele bestaan, naamlik Daniël 1-6 en 7-12. Die tekste waarna in Matteus verwys word, kom dus uit die tweede deel van Daniël wat aansienlik van die eerste deel verskil. Soek 'n mens nou meer inligting oor Daniël, die profeet, in die *Verwysingsbybel*, word jy weer verwys na "Profete (lys van)" en daar word slegs gesê dat die verhale van Daniël (Dan 1-6) afspeel tussen 605 vC en 538 vC. Onder die hofie "Kronologie OT" lees 'n mens dat Daniël 7-11 "bedekte verwysings na die optrede van Aleksander en van Ptolemese en Seleuki-diese konings" uit die Hellenistiese tyd bevat. Gaan 'n mens die tydtabel na, is daar geen verwysings na Daniël nie. Wie uit hierdie gegewens 'n sinvolle stuk oor die ontstaansgeskiedenis van die boek Daniël wil saamstel, of wil agterkom waarom die skrywer van die evangelie van Matteus terugval op Daniël se gegewens, gaan nogal sukkel.

Daar is egter nog 'n verdere interessante ding wat opval in verband met die teks in Matteus 24:15 -16. Die volledige teks lees soos volg:

“Wanneer julle ooreenkomstig die woord van die profeet Daniël die ding wat ’n gruwel is vir God en wat verwoesting aanrig, in die heilige plek sien staan - wie dit lees, moet dit goed begryp - dan moet die wat in Judea is, die berge in vlug”. Hier is ’n baie interessante verskynsel op die spel. In die toespraak van Jesus is daar ’n invoeging: “wie dit lees, moet dit goed begryp”. Jesus *praat*, maar hier is sprake van *lees*. ’n Mens sou eintlik verwag dat hier moes staan: “*wie dit hoor*, moet dit goed begryp”. Die leser wat hierdie rareiteit raaklees, soek tevergeefs na meer inligting in die *Verwysingsbybel*. Een van die voetnote verwys wel na Markus 13:14-23, maar sê niks meer oor die ooreenstemminge nie. Predikante mag dalk weet dat Matteus 24:15-24 ’n woordelike aanhaling van Markus 13:14-23 is, maar die deursnee leser weet dit nie. Dis egter nie al nie. Hierdie gedeelte in Markus staan ook bekend as Markus se klein apokalips. Soek ’n mens in die woordelys in Band 2 van die *Verwysingsbybel* na meer inligting oor apokaliptiese literatuur, vind jy geen inskrywing wat enigsins iets oor die apokaliptiek of oor apokaliptiese literatuur sê nie.

Na my mening het die samestellers van die *Verwysingsbybel* ’n gulde geleentheid by hulle laat verbygaan om “nuwe” feite oor die verskillende Bybelboeke en hoe hulle gelees behoort te word aan lesers deur te gee. Voorts kon hulle ook gewaarsku het teen ’n onnadenkende aaneenryg van tekste uit verskillende Bybelboeke. Ons kan tog nie meer vandag tekste uit Genesis, Jesaja en Openbaring soos krale in ’n snoer ryg en sê: “Siedaar, dit is wat die Bybel oor hierdie onderwerp leer nie”. Dit is wel interessant om te weet dat sekere woorde en frases in sekere Bybelboeke “herhaal” word, maar dit is ewe belangrik om te onthou dat so ’n woord of frase van betekenis kon verander het - soos in die geval van Daniël se “gruwel van verwoesting” en Markus en Matteus s’n. Die frase kom immers uit ander tye en omstandighede en verwys nie na dieselfde gebeure nie.

Met hierdie opmerkings wil ek nie die *Verwysingsbybel* as swak en onbruikbaar afmaak nie - allermens. Dit bevat ’n magdom inligting en ’n mens het hier ’n uitgebreide woordelys en konkordansie in een band wat kan help met die opspoor van tekste en met die vind van meer inligting oor ’n onderwerp. Dit is egter raadsaam om (soos met enige ander naslaanwerk) ook ander hulpmiddels te raadpleeg.

I J J Spangenberg

P E Jongsma-Tieleman, *Godsdienst als speelruimte voor verbeelding. Een godsdienstpsigologiese studie*, Kok, Kampen 1996. 262 pp. Prys onbekend.

Hierdie studie het 'n stewige prakties-teologiese bodem. Dit maak erns met 'n godsdienspsigologiese teorie en vra na die effektiewe funksionering van die godsdiens in die praktyk. Die vraag wat ondersoek word, is dié na godsdiens as speelruimte vir verbeelding. Vandaar die fraaie titel van die studie. Die oogmerk van die studie is tweeledig: in die eerste plek om 'n wetenskaplike verdieping van 'n teoretiese konsep te bewerkstellig. En in die tweede plek om 'n praktykteorie te ontwerp. In albei hierdie doelstellings het Jongsma-Tielema voortreflik geslaag.

Met deeglikheid word daar in die studie besin oor die transisionele sfeer en die inhoud daarvan. Die ontwikkelingsfases waaraan 'n kind blootgestel is, word noukeurig beskryf. Vir die gang van die studie is dié beskrywing onontbeerlik. Jongsma-Tieleman toon oortuigend aan dat die godsdiens as speelruimte vir verbeelding kan dien danksy simbole en die transisionele sfeer waarbinne dit afspeel. Taal en spel as werkvorme binne die transisionele sfeer geniet indringend aandag. Taal kan 'n spelvorm wees; spel kan ook 'n taalvorm aanneem.

In die studie word daar helder en deeglik op die spelreëls van die ontwikkelingspsigologie gelet om dan van daaruit na die funksionering van die godsdiens te kyk. Dit is duidelik dat die skrywer deeglik vertrouwd is met die jongste ontwikkelinge op die gebied van die ontwikkelingspsigologie. Maar méér as dit: sy is in staat om dit in haar ontwerp te integreer en nuut te interpreteer. In navolging van Winnicott en Pruyser word die godsdiens as 'n werktuig van die transisionele sfeer beskou. In die godsdiens gaan dit net soos in die psigoterapie om "die gebrokenheid van die lewe", en ook in die godsdiens probeer 'n mens om 'n hoopvolle perspektief te gee. Die skrywer bied 'n ideaal-tipesiese beskrywing van die godsdiens as speelruimte vir die verbeelding. Daar word noulettend aandag gegee aan die kenmerke van 'n volwasse, gesonde, heilsame funksionerende godsdiens én ook aan 'n infantiele, ongesonde, disfunksionerende godsdiens. Alle vorme van godsdiens is nie heilsaam nie. Dít toon Jongsma-Tieleman oortuigend aan. Sy wys byvoorbeeld op die gevaar van fundamentalisme. Maar sy maak ons oë daarvoor oop dat fundamentalisme 'n latente gevaar in ons almal is. Haar doel is om 'n beeld van die godsdiens te gee as beskermer van die hoop. Hieraan het alle geloofsgemeenskappe behoefte. Sy wys verder daarop hoe godsdiens as 'n instrument in die transisionele sfeer verstaan kan word. Ek moet eerlikwaar sê dat ek nie

veel hou van die term instrumentaliteit om die godsdiens aan te dui nie. Dit klink te klinies en koud. Maar dit is nie die wyse waarop die skrywer die begrip gebruik nie. Daarom is haar keuse van die woord werktuig gelukkiger. Want, soos sy self aandui, het dié woord twee betekenis-momente, naamlik gegewe en gemaak. Albei hierdie betekenis word in die godsdiens bewaar. Die Godsbeelde is, net soos die teddiebeer, 'n deel van die gegewe realiteit. Hulle is objektief aanwesig vir die gelowige en die ongelowige. Maar om werklik te kan funksioneer as 'n transisionele fenomeen moet die gegewe godsdiens ook gemaak word: daar groei 'n besef van transendensie, en die gelowige moet die oorgelewerde godsdiens vir hom/haar toe-eien.

Jongsma-Tieleman wys die rol en funksie van verhale in die verhouding tussen God en mens. Dit bied die raam van dié verhouding. Verhale het mense nog altyd bekoor. In die Praktiese Teologie leef die homiletiek en die pastoraat van verhale. Hierdie bydrae van Jongma-Tieleman is verhelderend. Dit wil egter nie sê dat sy alles uitputtend behandel nie (vgl byvoorbeeld, Het verhaal in het lied). Dit is buitendien te veel gevra. Ek het veel plesier gehad aan die hoofstuk oor die godsdiens-tige rituele. Juis in 'n tyd van sekularisering en individualisering is daar 'n noodroep aan rituele wat die verbeelding van individue en 'n geloofs-gemeenskap intellektueel en emosioneel kreatief inspireer. In hierdie opsig is Jongsma-Tieleman se studie 'n uitstekende gids.

Hierdie studie sal almal wat daarmee in aanraking kom verryk. Dit bied 'n voortrefflike speelruimte vir verbeelding. Ek beveel dit van harte aan.

C J A Vos

T G Long & C Plantinga (reds), *A Chorus of Witnesses. Model Sermons for Today's Preacher*, W B Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1994. 306 pp. Prys onbekend.

Ten opsigte van prediking geld die gesegde, 'n mens is nooit te oud om te leer nie, duisendvoudig. Daar is verskillende maniere om te leer. Een manier is om na meesters van die (W)woord te luister en om hulle preke te lees. In hierdie leerboek wat 'n koor van stemme is, kom die een groot prediker na die ander aan die beurt. Die predikers is manne en vroue uit 'n verskeidenheid tradisies. Hulle is getuies uit verskillende tye. Almal is predikers uit die twintigste eeu. Daar is egter een uitsondering: Friedrich Schleiermacher.

In 'n eietydse homiletiese teorie val die klem nie net op die teks nie, maar ook op die konteks (van die teks en die hoorders) en die hoorders.

Klein en groot geniet aandag in die boek. Die liturgie waarbinne die preek ingebed is, speel ook 'n belangrike kommunikatiewe rol. Die struktuur, tekstuur en postuur van die preek spreek mee in die aankoms van 'n preek. Die prediker se persoonlike aanslag stempel ook die sy/haar preek. Al hierdie faktore speel, elkeen op sy eie manier, mee in die preke wat hier aangebied word. Hierdie boek het die volgende patroon: die bronne van die preek; die oogmerke van die preek; die vorme en dinamika van die preek en geleentheidspreke.

Almal wat in die preekbedryf staan, behoort die preekboek te lees. Op dié manier kan die prediker leer hoe om 'n preek te maak. En ook wat hy/sy nie behoort te doen nie. Hierdie preke inspireer elke prediker om sy/haar eie preke te maak. Thomas Long en Cornelius Plantinga het aan predikers 'n groot diens gelewer deur die preke van gesoute predikers saam te stel. Ek beveel die preekboek as leerboek graag aan.

C J A Vos

J A Montsma, N A Schuman en J H de Witt (reds), *God geeft te denken. Bijdragen aan het spreken en denken over God*, Meinema, Zoetermeer 1997. 72 pp. Prys onbekend.

'n Mens kan op verskillende maniere met God te doen hê: jy kan in Hom glo; jy kan jou oor Hom verwonder; jy kan jou van Hom afkeer en jy kan oor Hom nadink. Die geloof in, die verwondering en die nadenke oor God sluit mekaar vanselfsprekend nie uit nie. In hierdie boek word die leser uitgenooi en uitgedaag om weer 'n keer oor God na te dink.

In sy besinning voer Theo de Boer 'n pleit vir die verhaal. Want teen 'n verhaal is geen hoorder en leser bestand nie. Mense kan hulle met verhale identifiseer, nie met verordeninge en artikels nie, ook nie met geloofsartikels nie. Dié segging van De Boer is miskien ietwat té kras, omdat geloofsartikels die stolling van verhale is. En deur die verhaal daarin raak te sien, ontstol dit weer. De Boer se verwysing na die retor in die Griekeland teenoor die verteller is miskien tog 'n bietjie eensydig. Ons het die verteller én die retor nodig.

De Boer wys op die Griekse filosofie wat God by uitstek as onveranderlik stempel. Met reg wys hy hierdie filosofiese Godskonstruksie wat so diep in die Christendom neerslag gevind het van die hand.

Oor die koninkryk van God maak De Boer uiters sinvolle opmerkinge. Hy kontrasteer die koninkryk van God met die Griekse verhale. Hieroor kan u gerus lees.

Suster Imelda van Maarsen se nadenke oor God bied boeiende stof. Die soeke na God is volgens haar ook 'n soeke na sigself, na verandering en vernuwing. Die leë graf is voorts 'n uitnodiging om eie belange te versaak. Wie deur die gebeure van die leë graf aangeraak is, word deur die lewe aangeraak en verander. In haar voordrag getuig sy van die verhaal van die "Custodes Sancti Sepulchri". Dit is 'n meesleurende verhaal.

Anton Houtepen se pen skryf oor God as ope vraag aan ons kultuur. Omsigtig en met groot insig skryf hy oor die kultuur waarbinne daar oor God gedink word. Hy laat sien hoe ons kultuur God tot 'n klein ruimte en min tyd beperk. Houtepen verwys na vier teoloë, naamlik Marion, Chauvet, Levinas en Jüngel as getuies van die oneindige. Hulle maak 'n venster op die oneindige oop. Wie wil weet hoe hulle dit doen, kan Houtepen as gids vertrou. Houtepen verklaar dat die Bybel se beelde en simbole, die verhale van die Skrif, ons laat sien dat God Hom met ons werklikheid inlaat sodat ons Hom weer in die oog kan kry.

Die titel van Anton Wessels se artikel is veelseggend: **Geloven is (g)een kunst**. Hy wys op sekere ervarings wat God se gesig verduister. In dié verband kom die vraag van God en geweld aan die bod. Hierdie paradoks skep vir die geloof vele vrae. Op hierdie vrae vestig Wessels die aandag. Ten opsigte van 'n nuwe taal om oor God te praat, maak hy die opmerking dat, wie wil weet wie God was, nie sy toevlug tot die teologie moet neem nie, maar wel tot die poësie. Ek sou eerder wou sê: die teologie én die poësie. Of nog beter: poësie in die teologie. Om teologies betekenisvol te wees, vra verbeelding en dít is die domein van die poësie. Wessels sluit sy artikel met 'n moderne gelykenis wat uit J D Sallinger se aangrypende boek, *The Cather in the Rye*, kom. Lees dié boek gerus. Wessels se artikel is vars en opwindend.

Bert Monsma sluit in sy artikel, **Langs Jorwerd en verder**, by Geert Mak se opspraakwekkende boek, **Hoe God verdween uit Jorwerd**, aan. In die lig hiervan bespreek hy die vraag of sekularisasie die verdwyning van die Christelik-kerklike invulling van die werklikheid beteken. Monsma beoordeel agnosme as 'n verlenging van sekularisasie. Na my mening is hierdie stippellyne oor die sosiale konteks van deurslaggewende belang om die mense se soeke na en spreke oor God te verstaan. Monsma fokus vervolgens op enkele tradisionele maniere oor hoe daar oor God gepraat word, soos byvoorbeeld die **almagtige God**. Hy gee kortliks (té kort) aandag aan die vraag van God en lyding binne die almagsdenke. Dít is eintlik net die begin van die gesprek. Monsma kies daarvoor om van God as onderweg te praat (dít het Berkhof reeds gedoen). Dié spreekwyse stel hom in staat om **almag** as 'n eskatologiese begrip te verstaan. My

probleem met hierdie opstel is dat Monsma net té min sê. Ek begryp dat die aard van die boek beperkinge op die skrywer(s) lê. Miskien kan hieruit iets groters groei. Nogtans open Monsma se opstel belangrike gesigspunte vir verdere gesprek.

Ek wil graag hierdie boek vol boeiende opstelle van harte aanbeveel.

C J A Vos

J W van Huyssteen, *Essays in Postfoundationalist Theology*, W B Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, Cambridge 1997. 285 pp. Prys onbekend.

Oor die teologie word daar nooit klaar gedink nie. Maar elke nadenke is 'n poging tot klaarheid en opruiming. In hierdie opsig lewer Wentzel van Huyssteen 'n voortreflike en kreatiewe bydrae. In hierdie versamelde boek word die uitdaging aanvaar om die stem van die Christelike teologie in 'n veranderende konteks te laat hoor. En wat hier gehoor word, is klinkhelder.

Van Huyssteen ondersoek die vraag na die ooreenkomste en die verskille tussen die epistemologiese en nie-epistemologiese waardes wat die rasionaliteit van teologiese refleksie vorm en daardie waardes wat die ander *modi* van refleksie ten grondslag lê, veral die wetenskappe. Hiermee is die hele vraagstuk van interdisiplinariteit op die tafel. Van Huyssteen dek nie net die tafel vir dié soort gesprek nie, maar hy voorsien ook die maaltyd. En hy doen dit op 'n keurige manier. Van Huyssteen se uitkoms is dat 'n waarlik toeganklike en filosofies betroubare begrip van interdisiplinariteit die weg kan baan vir 'n teologie wat 'n ivoortoring bestaan deurbreek. Van Huyssteen se ontwerp het veral ook 'n woord vir die teologiese gemeenskap in Suid-Afrika. In sy eie huishouding en ook in die samelewing moet die insig daag dat teologie nie op sy eentjie kan praat en leef nie. Hierdie esoteriese bestaan moet so gou moontlik prysgegee word. Die teologie wat Van Huyssteen voorstaan, kan 'n belangrike intellektuele rol in ons gefragmenteerde kulture speel (dit geld ook die samelewing in Suid-Afrika).

Van Huyssteen se interdisiplinêre benadering laat hom na ander filosofe en teoloë luister en met hulle praat. Hy is 'n vernuftige teoloog wat ge oefen is in dié soort gesprekke. 'n Gesprek met filosofe is dringend nodig omdat dié denkers die geestesklimaat probeer peil en beïnvloed. Daarom tree Van Huyssteen byvoorbeeld in 'n kritiese gesprek met Thomas Kuhn, Arthur Peacocke, Wolfhart Pannenberg, Gerhard Sauter, Nancey Murphy, Jerome Stone en Gerd Theissen. Hierdie gesprekke getuig van 'n luisterende wisselwerking.

Die wyse waarop Van Huyssteen teologie benader, laat hom die spyskaart vóór die ete beskikbaar stel. Elkeen moet weet wat op die tafel is. Daarom stel hy dit duidelik dat die uitdaging van die postmoderne pluraliteit dit bykans onmoontlik maak om nog in 'n breë en generiese sin oor "rasionaliteit", "kennis", "godsdiens", "wetenskap", "teologie" of selfs "God" te praat. Postmodernisme is 'n koffer waarin baie kledingstukke gepak kan word. Elkeen pak en dra sy eie tas. Van die kledingstukke is onnodig. Maar wat wel duidelik is, is dat die filosoof en die teoloog tot alternatiewe interpretasies van postmoderne temas uitgedaag word. Van Huyssteen aanvaar dié uitdaging en betuig hom as 'n voortreflike gespreksvoerder en wegwysers.

Van Huyssteen maak eers sy koffer oop sodat die leser kan weet wat in sy postmoderne reistas is. Volgens hom is postmodernisme 'n grondige verwerping van alle vorme van epistemologiese fundamentalisme. Dit sluit die sogenaamde meta-narratiewe in wat daarop aanspraak maak om al ons kennis, oordele, besluite en handeling te legitimeer. Van Huyssteen benoem sy teologiese posisie as 'n "postfoundationalist theology". Hierdie benaming baan 'n weg teenoor die fundamentalistiese en nie-fundamentalistiese benaderinge. Maar voordat hy sy weg aanwys, gee Van Huyssteen 'n billike en deurtastende toeligting van die twee ekstreme sieninge. Fundamentalisme is die siteem wat op onfeilbaarheid en onwankelbaarheid aanspraak maak omdat dit al ons oortuigings op kennis grond wat self-evident of onbetwyfelbaar is. Die "grondslae" van ons oortuigings word binne hierdie sisteem as "gegewe" aanvaar. Daarom geld dit as aristokratiese oortuigings wat ons oortuigings regverdig.

Nie-fundamentalisme vind meer guns in sommige teoloë en filosowe se oë. Dit is een van die wortels van postmodernisme. Hierdie benadering verwerp 'n vaste grondslag vir oortuigings. Daar kan eerder van 'n netwerk van oortuigings gepraat word. Dit bied sterk weerstand teen modernistiese en generiese opvattinge van rasionaliteit. Nie-fundamentalisme bepleit ook die belang van die gemeenskap. Die gevaar van relativisme is egter nie denkbeeldig in die benadering nie. Van Huyssteen wys daarop dat die hartklop van nie-fundamentalisme dikwels 'n blinde verbintenis tot 'n basiese aantal oortuigings is. Hiermee word dit duidelik dat die grens tussen fundamentalisme en nie-fundamentalisme maar smal is.

Teenoor die objektivisme van fundamentalisme en die relativisme van nie-fundamentalisme kies Van Huyssteen met oortuiging vir 'n "post-foundational" teologie. Hierdie benadering laat reg geskied aan kontekstualiteit; die epistemologiese noodsaaklike rol van geïnterpreteerde ervaring,

en die wyse waarop die tradisie die epistemologiese en nie-epistemologiese waardes vorm om inligting te verskaf ten opsigte van ons refleksie oor God en wat onder God se teenwoordigheid in die wêreld verstaan kan word. 'n "Post-foundationalist" opvatting van rasionaliteit in die teologiese refleksie wys kreatief verder as net die plaaslike groep of kultuur na 'n aanvaarde vorm van 'n interdisiplinêre gesprek. Hiermee word ekumeniese gespreks-horisonne ontsluit.

Hierdie voortreflike gespeksdokument van Wentzel van Huyssteen, bestryk 'n drieluik: teologie en epistemologie; teologie en metodologie en teologie en wetenskap. Van Huyssteen se aanslag is pastoraal-oorredend en nie oorrampelend nie, hoewel die krag en dinamika van sy argumente meesleurend en sterrehelder is. In 'n filosofies-teologiese gesprek is die taallaser 'n manier om verborge oortuigings bloot te lê. Hoewel dit 'n rol in Van Huyssteen se diskoers speel, is dit na my mening 'n tema wat grondiger ontwikkel kan word. My verstaan van **kognitiewe metaforiek** (semantiek) is anders as dié van Van Huyssteen (p 136). Ek sal eerder op die voetspoor van Lakoff en Turner ons tradisionele metafoorverstaan wil verruim. Ook dié gesprek is noodsaaklik.

Die teks van Wentzel van Huyssteen het my soveel plesier verskaf (Roland Barthes). Elkeen wat wil deelneem aan die gesprek oor filosofie en teologie moet hierdie boek lees. Dit is van hoogstaande gehalte.

C J A Vos

B Voorsluis (red), *Moderne spiritualiteit tussen tradisie en vernieuwing. Over Simone Weil, Abraham Joshua Heschel en Dag Hammarskjöld*, Meinema, Zoetermeer 1997. 93 pp. Prys onbekend.

As die neerslag van 'n sekere siening en ervaring van godsdiens speel spiritualiteit in alle geloofstradisies mee. Spiritualiteit staan op die breuklyn van tradisie en vernuwing. Die tydgees oefen veral ook 'n invloed uit op spiritualiteit. Die nadenke van Simone Weil (Rooms-Katoliek), Abraham Joshua Heschel (Jood) en Dag Hammarskjöld (Protestant) moet ook binne hulle geloofsgemeenskap en tydsklimaat beoordeel word. En tog kom daar in die boek sprankelende perspektiewe oor spiritualiteit aan die lig. Juis omdat spiritualiteit in die mode is. Maar dan moet dit van meet af duidelik wees dat spiritualiteit veelkleurig is. Dit kom in hierdie voortreflike boek duidelik na vore.

Anneke H van Otterloo bied boeiende insigte oor moderne spiritualiteit en sekularisasie. Met reg wys sy daarop dat spiritualiteit 'n

pluriforme verskynsel is. Sekularisasie word onder andere gesien as 'n bevryding van die mag van die kerk en sy dogmatiese waarhede. Van Otterloo verdedig die siening dat sekularisasie geen afname van religie of religieuse belangstelling verteenwoordig nie, maar eerder 'n religieuse verandering. Na my oordeel hang dié twee sake tog saam. Sy toon met reg aan dat die huidige spiritualiteit in 'n groot mate bepaal word deur die prosesse wat die huidige samelewing kenmerk (alle samelewings dra natuurlik nie dieselfde kenmerke nie): fragmentasie, individualisering, kommersialisering en ekonomiese tendense. Om net op die invloed van individualisering te fokus: die privatisering van singewing bring mee dat die individu verplig word om sy/haar lewenspad uit te stippel en te legitimeer. Die keuse wat elkeen maak, is in ooreenstemming met sy/haar individuele ervaring en biografie. Spiritualiteit as ervarings- en emosionele aspek pas presies in dié mark. Van Otterloo teken die noodsaaklike sosiologiese kader waarbinne spiritualiteit wortel skiet.

Die teoloog Rob Hensen besin oor die spiritualiteitsdenke van Simone Weil. In Weil se filosofie kom daar 'n sterk beseef van individualiteit en die afkeer van die kollektiewe verbinding voor. "Ont-skepping" is vir Weil 'n konfigurasiepunt van die verskillende aspekte van verlange na waarheid en lig.

In sy nadenke oor spiritualiteit teken die filosoof Evert van Olst Heschel as iemand wat die vóór-moderne Bybelse wêreld as sy voedingsbodem beskou. Hy het ook waardering vir die moderne kritiese denke van die Verligting. Die sentrale begrip by Van Olst is "verwondering". Deur verwondering kan rasionaliteit gerelativeer word. Van Olst wys daarop dat spiritualiteit by Heschel met 'n etiese komponent verbonde is: die raaksien en bestryding van selfsug en manipulasie. Hierdie etiese aksent is na my mening vir elke vorm van spiritualiteit ter sake.

By Dag Hammarskjöld kry die verhouding tussen die kontemplatiewe en die aktiewe lewe op 'n boeiende wyse gestalte. Sy spiritualiteit keer die rug op 'n eie eensaamheid en kies vir 'n dialogiese openheid vir die Ander. Vir Hammarskjöld is selfoorgawe (offer) nie langer 'n verborge egosentrisiteit of selfhandhawing nie.

Wie 'n sinvolle gespek oor spiritualiteit wil volg, kan gerus hierdie boek aanskaf en begin saampraat. Dit is die moeite werd.

C J A Vos

C J A Vos en H J C Pieterse, *Hoe lieflik is u woning*, RGN-Uitgewery, Pretoria 1997. 356 pp. Prys onbekend.

Hierdie is sekerlik een van die grootste, indien nie dié grootste bydrae in die Afrikaanse literatuur op die vakgebied van die Liturgiek. Die boek getuig nie alleen van die kwaliteit van die teologiese kennis en denke van die begaafde skrywers nie, maar bied hulle ook geleentheid om kreatief en aktueel 'n vars bydrae tot liturgiese besinning te maak. Die skrywers werk van 'n bepaalde uitgangspunt met die vraagstukke wat liturgen vandag moet beantwoord, naamlik 'n kommunikatiewe handelingsteoretiese perspektief (p 18). So word Skrifperspektiewe en die konkrete situasie van die dag organies met mekaar in verband gebring en toegepas op die erediens van die gemeente.

Hoe lieflik is u woning is die sesde publikasie in die reeks *Studies in Praktiese Teologie* wat deur die RGN uitgegee en gedruk is. Die skrywers stel dit uitdruklik dat dit nie 'n historiese studie oor die liturgiek is nie, maar dat dit 'n eerste tree wil wees in die diskussie oor kontemporêre en kontekstuele liturgie in 'n totaal veranderende situasie van die Afrikaanse kerke in die reformatoriese tradisie. Hierdie boek verskyn in die tyd van die trauma van totale verandering vir Afrikaanssprekendes en poog om die gevaar van privatisering van die godsdiens en vermyding van die breë samelewing vanuit 'n liturgiese hoek teen te werk. Die doel is om hieroor nadenke, studie en diskussie te stimuleer. Die skrywers slaag tot 'n groot mate hierin, veral in die hoofstuk waarin dit oor die funksies van simbole in die erediens gaan. Dit is jammer dat daar in die praktiese hoofstukke, soos die wenke oor die liturgiese seisoene, die kreatiewe nadenke oor die liturgiese handeling en die liturgie in praktyk nie meer van hierdie kontemporêre en kontekstuele aspekte in die liturgie gemaak is nie.

In hierdie omvangryke werk beperk die skrywers hulle tot ses hoofsaaklike, wat almal baie aktueel vir die navorser in liturgie is. Hulle is: liturgie in 'n kommunikatiewe handelingsteoretiese perspektief (Pieterse), 'n grondige teologiese teorie oor die liturgie (hoofsaaklik Vos, met een deel deur Pieterse), die funksies van simbole, rituele en liggaamlikheid in die liturgie (Pieterse), liturgiese seisoene (leesroosters deur Pieterse en die res Vos), liturgiese handeling (Vos) en liturgie in praktyk (hoofsaaklik Vos). Die twee skrywers het elkeen 'n eie unieke styl en tog harmonieer die gedagtes en aanslag pragtig. Die skrywers toon dat hulle ontdek en ervaar "hoe lieflik u woning is". Daarom is die taal keurig, kunstig en verryk met poësie, om so die estetiese kant van die kommunikatiewe handeling in die liturgie prakties te illustreer. Liturgie is ook kuns, die

viering van God se skoonheid en heerlikheid. Die klem val in die boek op viering en vreugde en daarom is die erediens se liturgie nie bloot die afwerk van 'n agenda nie.

In die hoofstuk oor die erediens as kommunikatiewe handeling sluit Pieterse by sy vorige werke hieroor aan. Die gemeente is 'n kommunikasiegemeenskap met God, mekaar en die samelewing, en binne hierdie konteks staan die kommunikatiewe handeling in die erediens sentraal. In die soeke na diepe geloofskommunikasie in die samelewing van die huidige Suid-Afrika staan die liturgie in die brandpunt. Prinsipiële is die verbond, dialoog, geloofskommunikasie wesenlik belangrik met die doel om God te ontmoet en mekaar te ontmoet voor die aangesig van God. Die kommunikasie-inhoud is die evangelie van Jesus Christus. Hierdie hoofstuk bied 'n stewige teoretiese vertrekpunt. Wat jammer is, is dat die inisiatief wat God in hierdie kommunikatiewe handeling neem, nie sterk beklemtoon word nie.

In die teologiese teorie vir die liturgie word aangrypende beskrywings van Ou-Testamentiese perspektiewe op die erediens gegee, veral oor gebede, God se heerlike en heilige teenwoordigheid en sy seënende handeling. Vos neem boustene uit teologiese vorming om lyne na vandag deur te trek: verbondsviering in die sakramente, die teenwoordigheid van God en daarom toegang, ontmoeting, aanbidding, gemeenskap, viering en verwagting vir die gelowiges in die samekoms (p 85). Pieterse se uiteensetting oor die teenwoordigheid van Christus in die erediens kon beter gepas het voor die deel van Vos oor die boustene, omdat die teenwoordigheid van Christus sekerlik ook 'n belangrike bousteen vir 'n liturgiese praktyk is. Dit maak egter nie afbreuk aan die mooi dinge wat oor Christus se teenwoordigheid in die samekoms gesê word nie: Deur die Gees en Woord is God in Christus teenwoordig in die liturgie. Die Gees maak alle rubrieke en handeling in die erediens die asem van God, die asem van die lewe (p 105)!

Een van die genadegawes wat God gee om in 'n oorgangstyd nie ent te oorleef nie, maar om God se krag en teenwoordigheid te beleef, is simbole, rituele en liggaamlikheid in die liturgie. In die verlede is te min aandag hieraan gegee, miskien in reaksie teen die afgodery van die Middeleeue en as gevolg van die eensydige intellektuele kommunikasie in die tyd van die Verligting. Vandag is die visuele en estetiese net so belangrik as die intellektuele en besef gelowiges dat die liturgie ook 'n fisiese kant het. In hierdie afdeling word op gebalanseerde wyse oor simbole en die noodsaak van liggaamlik ekspressie in die liturgie gehandel. Hierdie sake is veral in die oorgangstyd belangrik en kan 'n rol speel in die

naderbeweeg van die kerke in die familie van NG-kerke, asook ander kerke in die reformatoriese tradisie.

Die laaste drie hoofstukke bring die teoretiese vertrekpunte in die praktyk. In die liturgiese seisoene gaan dit oor leesroosters vir die prediking, die kerklike jaar en die ritualia van huweliks- en begrafnisdienste. Die waarde en probleme van 'n leesrooster vir die prediking word bespreek. Hier ontbreek wenke vir kontinue selfstandige Skriflesing, wat nie noodwendig aan die prediking gekoppel is nie. Wat veral interesseer, is die toekenning van kleure vir die verskillende seisoene van die kerklike jaar (p 167). Die bepaalde plek wat simboliek hier speel, word met praktiese riglyne aangedui. Die wenke vir hierdie dienste en ander geleenthede kan die kreatiwiteit van die kerkraad met sy liturg(e) deeglik aanwakker.

In die hoofstuk oor liturgiese handeling dui Vos besondere riglyne vir die verwaarloosde Verootmoedigings- en Versoeningsdienste aan. Sy sterk prinsipiële leiding oor die kerklied en die melodie lewer 'n besondere, nuwe en vars bydrae. Die melodie moet die gemeente in staat stel om hom met die teks te identifiseer en met die sing daarvan uit te leef. Daarom moet die melodie die inhoud van die teks so laat spreek dat dit die totale mens, emosioneel en intellektueel, tot oorgawe oorreed (p 232). Die Skriflesing as selfstandige handeling word ongelukkig onderbeklemtoon. Die tweede paragraaf op bladsy 234 (oor die Wegsturseën) word foutiewelik woord vir woord onder aan bladsy 256 herhaal.

In die laaste hoofstuk (Liturgie in praktyk) word verskillende kommunikatiewe handelinge vir verskillende tye en geleenthede beskryf. Die verbintenis wat op bladsy 263 aanbeveel word, is aangrypend: Ons verbind ons om vir die hele wêreld getuies te wees van onder andere die Koningskap van Christus, genade, liefde, vergiffenis... So word die liturgie van die samekoms in die wêreld ingedra. Daar is stimulerende gedagtes in die omvattende deel oor die liturgie in die lydenstyd. Die opsie om die doop net na die votum en seën te bedien, is vir my 'n nuwe gedagte. Die votum is gebaseer op die instellingswoorde van die doop in Matteus 28:18-20.

Die boek bied 'n omvattende "bibliografie" en die waarde daarvan is dat dit die mees resente werke (van die afgelope tien jaar) oor 'n verskeidenheid onderwerpe aangee. Die boek is tegnies redelik goed versorg, hoewel die gereelde naslaner daarvan sal agterkom dat die bindwerk nie goed is nie. *Hoe lieflik is u woning* lees maklik en is beslis 'n standaardwerk vir die opleiding van predikante, maar ook vir die navorser en na-gradse student in die liturgie. En tog sal die ernstige lidmaat en

veral jongmense met gemak die boek kan gebruik vir die beter verstaan van die liturgie. Die skrywers moet gelukkigewens word met hierdie standaardwerk wat demonstreer dat die lyne van die teologie in die liturgie saamtrek en dat die lewe van die gemeente ook in sy liturgie weerspieël word. Die boek open moontlikhede vir verdere navorsing in die liturgie van die huisgesin, werkplek en samelewing in die besondere tyd waarin ons vandag leef. Daarom sien studente en navorsers met verwagting uit na verdere publikasies van Vos en Pieterse op die vakgebied van die Liturgiek.

B J de Klerk